

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ**

**«Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ
УНИВЕРСИТЕТІ» КеАҚ**

**«Қылмыстық саясатты дамыту теориясы мен тәжірибесі»
Халықаралық ғылыми-практикалық дөңгелек үстел
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
Международного научно-практического круглого стола
«Теория и практика развития уголовной политики»**

**PROCEEDINGS
of the International scientific and practical round table
«Theory and practice of criminal policy development»**

**Астана
2024**

УДК 343.2/.7
ББК 67.408
К83

сборник конференций

В выпускаемый сборник вошли материалы международного круглого стола «ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА РАЗВИТИЯ УГОЛОВНОЙ ПОЛИТИКИ» (29 января 2024 года, Астана, Казахстан). - Астана: Изд-во ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, 2024. - 208 с.

ISBN 978-601-337-965-4

В сборнике международного научно-практического круглого стола на тему «Теория и практика развития уголовной политики» освещены вопросы совершенствования уголовной политики РК в свете регулирования правовых норм по модернизации и оптимизации уголовного, уголовно-процессуального и уголовно-исполнительного законодательства и осуществления правоприменительной деятельности эффективными процессами обеспечения прав и свобод человека, гражданина и личности.

Сборник сформирован статьями магистрантов и студентов кафедры уголовно-правовых дисциплин юридического факультета ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, обучающимися по ОП 7М04204 – «Судебная власть и уголовная юстиция», 7М04209 – «Судебная экспертиза», 6В04204 – «Судебно-прокурорская и следственно-криминалистическая деятельность» и магистрантов Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре РК, Академии государственного управления при Президенте РК, а также статьями магистрантов Тюменского государственного университета (РФ, Тюмень).

Публикуемые материалы предоставлены авторской редакцией.

© ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, 2024

6. Онлайн іздеу. Барлық іздестіру істерін есепке алуды, сондай-ақ мемлекетаралық ақпараттық деректер Банкімен өзара іс-қимылды ҚР Бас прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу комитеті жүзеге асырады. <https://avestnik.kz/rozysk-onlajn/>

7. Қазақстан Республикасы Бас прокурорының «Анықтаудан, тергеуден, соттан жасырынған іздестірудегі адамдарды, сондай-ақ жазасын өтеуден немесе пробациялық бақылауды жүзеге асырудан жалтарған, хабарсыз кеткен іздестірудегі адамдарды, туыстарымен байланысын жоғалтқан, өзі туралы анықтамалық деректерді хабарлауға қабілеті жоқ адамдарды, жеке басы анықталмаған мәйіттерді және атқарушылық істер жүргізу бойынша борышкерлер, мемлекет мүддесіне орай, сондай-ақ алименттер өндіріп алу, мертігуден немесе денсаулығының өзге де зақымдануынан, асыраушысының қайтыс болуынан келген зиянды өтеу туралы талап қоюлар бойынша жауапкерлер болып табылатын іздестірудегі адамдарды арнайы есепке алуды жүргізу, оны пайдалану және сақтау қағидаларын бекіту туралы» 2017 жылғы 4 тамыздағы № 78 бұйрығы. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1700015639>

УДК 343.16

Қойлан Әлібек Серікұлы

*Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің заң факультеті
«Құқықтану» мамандығының 3 курс студенті, Астана қ.
Ғылыми жетекші: кафедрасының доценті, з.ғ.к. Мұратханова М.Б.*

КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАР АРАСЫНДА СУИЦИДТІҢ АЛДЫН АЛУ ШАРАЛАРЫ

Аңдатпа. Бұл мақалада Қазақстандағы суицид мәселесіне жан-жақты зерттеу жасалған. Соңғы жылдары Қазақстан аумағында суицид жасаған және суицид жасауға әрекет жасаған фактілердің алдын алу шараларына талдау жасай отырып, статистикалық тұрғыдан баға берілген.

Осы қылмыстарды саралау кезінде туындайтын проблемаларды шешудің оңтайлы жолдарын іздеу, оларды жасауға кінәлі адамдарды қылмыстық қудалаудың тиімділігін арттыруға, жазаның бұлтартпаушылық қағидатын іске асыруға, сондай-ақ балалар арасында жаңа қылмыстар мен суицидтердің алдын алуға ықпал етуге арналған.

Сондай ақ, бірқатар ғалымдардың теориялық, қолданбалы және ұйымдастырушылық мәселелерді шешу мақсатындағы өзін-өзі өлтіру құбылысын зерттеу нәтижелерін пайдаланған.

Түйін сөздер: өзін-өзі өлтіру, суицид жағдайлары, суицидтің алдын алу, кәмелетке толмағандар арасындағы суицид, суицидті есепке алу, балаларды қорғау.

Бұл мәселе тек Қазақстан Республикасында ғана емес бүкіл дүние жүзі бойынша өзекті проблемаға айналды.

Өзін-өзі өлтіру құбылысы халықтың едәуір бөлігінің өліміне қауіп төндіретін әлеуметтік патологияның көрінісі ретінде барлық аймақтарға тән және әлемдік жұртшылықты алаңдататын жаһандық проблема болып табылады. Дүниежүзілік Денсаулық сақтау ұйымының мәліметі бойынша, жыл сайын 700 мыңнан астам адам өзін-өзі өлтіреді [1]. Өзін-өзі өлтіру 15-19 жас аралығындағы өлім-жітімнің төртінші негізгі себебі болып табылады. Табысы төмен және орташа елдерде өзін-өзі өлтірудің әлемдік санының 77% - ы орын алады. Сонымен қатар, әрбір суицид өзін-өзі өлтіруге дейін жеткізу әрекеттерінің едәуір көп санын құрайды. Әлемдегі ең көп таралған өзін-өзі өлтіру әдістеріне пестицидтерді қолдану, дарға асу және атыс қаруымен суицид жатады [2].

Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының белсенді қолдауымен және Біріккен Ұлттар Ұйымының қамқорлығымен өзін-өзі өлтірудің алдын алу жөніндегі халықаралық қауымдастықтың бастамасымен жыл сайын 10 қыркүйекте Дүниежүзілік өзін-өзі өлтірудің алдын алу күні өтеді.

Қазақстанда өзін – өзі өлтіру мәселесі де өте өткір. ДДҰ мәліметтері бойынша, Қазақстан өзін – өзі өлтіру саны бойынша әлемде үшінші орында және Орталық Азия елдері арасында көшбасшы болып табылады. Тек 2022 жылдың үш айында 834 қазақстандық өзін – өзі өлтірген. Өскелең ұрпаққа келетін болсақ, осы жылдың басынан бері 105 жасөспірім өзін-өзі өлтірген (50-ден астамы 2022 жылдың бірінші тоқсанында өз өмірін қиды). Тағы 200-ге жуық жасөспірім өзін – өзі өлтіруге әрекет жасады [3].

Балаларды өзін – өзі өлтіруге итермелейтін іс-әрекетке қарсы іс-қимылдың қылмыстық-құқықтық проблемаларына арналған дипломдық жұмыс тақырыбының өзектілігі 2014 жылы Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексіне балаларды құқыққа қарсы қызметтің осындай түрінен қорғауға бағытталған елеулі өзгерістер енгізу фактісіне байланысты. Қылмыстық заңның өзгеруі нәтижесінде кәмелетке толмағандарды өзін – өзі өлтіру үшін неғұрлым қатаң жауапкершілік белгіленді, өзін-өзі өлтіруге дейін итермелеу немесе оны жасауға жәрдемдесу, сондай-ақ өзін-өзі өлтіруге итермелеуге бағытталған іс-шараларды ұйымдастыру үшін жауапкершілік енгізілді. Алайда, кәмелетке толмағандарды өзін-өзі өлтіруге итермелейтін іс-әрекеттер үшін адамдарды қылмыстық жауапкершілікке тартудың аздаған сот практикасы, өз өмірін өз бетінше айыру нәтижесінде қаза тапқандардың айтарлықтай саны кезінде кәмелетке толмағандарды өзін-өзі өлтіруге итермелейтін іс-әрекеттер үшін жауапкершілік тағайындауды реттейтін қылмыстық заңнаманың жетілмегендігінен туындаған құқық қолданудың теориялық және практикалық проблемалары туралы куәландырады.

Осы қылмыстарды саралау кезінде туындайтын проблемаларды шешудің оңтайлы жолдарын іздеу оларды жасауға кінәлі адамдарды қылмыстық қудалаудың тиімділігін арттыруға, жазаның бұлтартпаушылық

қағидатын іске асыруға, сондай-ақ балалар арасында жаңа қылмыстар мен суицидтердің алдын алуға ықпал етуге арналған.

Бұл мәселеге терең үңілмес бұрын өзін – өзі өлтірудің мәні мен түсінігін ұғып алуымыз қажет.

Өзін – өзі өлтіру (лат. «Sui» - «өзін», «caedere» - «өлтіру») - өз өмірін қасақана айыру. Бұл терминді алғаш рет 1641 жылы ағылшын дәрігері және ғалым Т.Браун «Дәрігер діні» кітабында қолданған деп есептеледі. 1651 жылы бұл анықтама Оксфорд сөздігіне енгізілді, бірақ бір ғасыр бойы ол ешқашан қолданылмады. Шетелдік және отандық әдебиеттерде «өзін-өзі жою» термині ұзақ уақыт бойы қолданылып келеді. Өзін – өзі өлтірудің классикалық анықтамасын Э.Дюркгейм берді. Оның пікірінше, «өзін – өзі өлтіру - бұл әрбір өлім, егер жәбірленушінің өзі жасаған оң немесе теріс әрекеттің нәтижесі, егер соңғысы оның мүмкін болатын нәтижелері туралы білсе» [4].

Қазіргі уақытта «өзін – өзі өлтіру» терминінің көптеген анықтамаларында бұл құбылыстың әртүрлілігі мен күрделілігін толық сипаттайтын теория жоқ. Өзін-өзі қасақана өмірден айыруға бағытталған әрекеттердің негізгі детерминанты қандай: өзін-өзі жоюға арналған биологиялық бағдарламалау, психикалық бұзылулар, жеке деформациялар немесе дағдарыстық жағдайдан тек суицидтік жолмен шығуға бағытталған отбасы мүшелерінің мінез-құлқының үйренген мінез-құлық стратегиялары.

Қазақстан Республикасының Үкіметі өз-өзіне қол жұмсауды елдің негізінен жас тұрғындарына әсер ететін қоғамдық денсаулық сақтаудың күрделі проблемасы деп таниды. ЮНИСЕФ Қазақстан Республикасының Денсаулық сақтау министрлігімен тығыз ынтымақтастықта «Қазақстанда суицидтер мен суицид әрекеттерінің таралуы, негізгі себептері мен қауіп факторлары бойынша зерттеу жүргізу және оларды қорғау» үшін қаржылық және кәсіби көмек көрсетті.

Зерттеудің мақсаты Қазақстандағы суицидтер мен суицидке оқталу саласындағы таралуды, негізгі себептері мен тәуекел факторларын және қорғаныс факторларын талдау болды. Суицидтік мінез-құлық оның барлық аспектілерінде зерттелді, соның ішінде суицидтік ойлар, суицидке оқталулар және аяқталған суицидтер, осы мінез-құлыққа байланысты әлеуметтік-демографиялық және психопатологиялық сипаттамаларды анықтау және алдын алу шаралары арқылы шешілуі керек тәуекел факторлары мен қорғаныс факторларын анықтау.

Кәмелетке толмағандар арасындағы суицидтерді есепке алу бойынша статистикалық деректердің толықтығы мен дұрыстығын қамтамасыз ету мақсатында Қазақстан Республикасы Бас прокурорының «Қылмыстық құқық бұзушылықтар туралы арызды, хабарды немесе баянатты қабылдау және тіркеу, сондай-ақ Сотқа дейінгі тергеп-тексерулердің бірыңғай тізілімін жүргізу қағидаларын бекіту туралы» № 89 Бұйрығын бекітті.

Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының мәліметі бойынша, «өзін – өзі өлтіру- өліммен аяқталатын суицид әрекеті; өзін – өзі өлтіру әрекеті - өліммен аяқталмайтын ұқсас әрекет» [5]. Еуропаның көптеген елдеріндегі

мамандар ДДСҰ - ның аймақтық Еуропалық бюросының өзін-өзі өлтірудің алдын алу және өзін-өзі өлтіру әрекеттері жөніндегі жұмыс тобы қабылдаған анықтаманы қолданады: «өзін – өзі өлтіру-бұл қайтыс болған адам қалаған өзгерістерді жүзеге асыруы керек болатын өлім нәтижесін түсіну және күту арқылы әдейі басталған және жүзеге асырылған өлімге әкелетін оқиға» [6].

Дәстүрлі өзін-өзі өлтіру тұжырымдамасы үшін шынайы ниеттің болуы қажет, бірақ бұл ниеттің «шындығын» бағалау қиын, әсіресе өзін – өзі өлтіру өмірге қауіп төндіретін әрекеттермен байланысты болса немесе адамның өзі осындай ниетті жасаған кезде. Оның өміріне қауіп төндіретін жағдайлар: мұнда төтенше жағдайда (жауынгерлік жағдайда) жасалған өзін-өзі өлтіруді жатқызуға болады; ауыр дертке байланысты өзін-өзі өлтіру (эвтаназия – жазылмайтын дертке шалдыққан, адам төзгісіз азапты бастан кешірген адамның өмірін тоқтату).

Сондай-ақ, өз-өзіне қол жұмсау ниеті болмаған, бірақ өлім болған суицидтік әрекеттермен не істеу керек деген сұрақ туындайды.

Суицидологтар өзін –өзі өлтірудің бұл түрлерін "шынайы" өзін – өзі өлтірумен анықтайды, олар адамның өзін-өзі өлтіруге тікелей ниеті болуы керек екенін және өлім өзін – өзі өлтірудің мақсаты екенін түсінеді.

Дж. Д. Эскирол, өзін – өзі өлтіру ұғымын өлімнің басқа түрлерінен ажыратуға тырысады: «кім тек асыл дауыс пен жомарттықты тыңдаса, өзін заң, Сенім немесе Отанын құтқару үшін өлім қаупіне ұшыратады, оны өзін – өзі өлтіру деп атауға болмайды» [7].

Белгілі заңгер А. Кони «өзін – өзі өлтіруді әр жағдайда керісінше дәлелденгенше саналы және қабілетті ерік-жігердің нәтижесі ретінде қарау керек» деп санайды. «Суицидтік мінез-құлық-бұл өзін-өзі өмірден айыру туралы идеялармен саналы түрде жүзеге асырылатын әрекеттер» [8]. Бұл мінез-құлық келесі құрылымға ие:

- өзін – өзі өлтіру әрекеті;
- суицидтік ниет (ойлар, сезімдер, мәлімдемелер, кеңестер).

Осылайша, суицидтік мінез-құлық ішкі және сыртқы көріністерге ие.

Суицидтік әрекеттерге өзін – өзі өлтіру әрекеті және аяқталған суицид жатады. Өзін – өзі өлтіру әрекеті-бұл адамның өліммен аяқталмайтын өмірін қиюға бағытталған ниеті. Әрекет өзін өмірден айыруға немесе басқа мақсаттарға бағытталған қайтымды және қайтымсыз болуы мүмкін. Аяқталған суицид-адамның өмірін қию әрекеті, ол өліммен аяқталады.

Суицидтік көріністер суицидтік ойларды, тәжірибелер мен идеяларды қамтиды, олардың ішінде ниеттер мен ниеттер сияқты ұғымдарды ажыратуға болады. Суицидтік ойлар пассивті түрде өз өлімі туралы идеялармен және қиялдармен сипатталады, бірақ сонымен бірге өз өмірін өздігінен жоғалтпай («өлу керек», «ұйықтап, оянбау керек» және т.б.). Суицидтік дизайн-бұл көріністің неғұрлым белсенді формалары, яғни. жоспарды әзірлеу және іске асыру кезінде тереңдігі артатын өзін – өзі өлтіруге бейімділік: өзін – өзі өлтірудің әртүрлі мүмкіндіктері, жолдары, уақыты мен орны қарастырылады. Суицидтік ниеттерге сыртқы көрініске тікелей ауысуға ықпал ететін мәселені

шешу үшін ерікті компонентті қосу кіреді. Өзін – өзі өлтіру туралы ойлаудың басынан бастап оларды нақты жүзеге асыруға тырысуға дейінгі кезең пресуицид деп аталады, оның ұзақтығы минуттармен (пресуицидтің жедел кезеңі) немесе айлармен (созылмалы пресуицид) есептелуі мүмкін.

Қазақстан Республикасының Үкіметі өз-өзіне қол жұмсауды елдің негізінен жас тұрғындарына әсер ететін қоғамдық денсаулық сақтаудың күрделі проблемасы деп таниды. ЮНИСЕФ Қазақстан Республикасының Денсаулық сақтау министрлігімен тығыз ынтымақтастықта «Қазақстанда суицидтер мен суицид әрекеттерінің таралуы, негізгі себептері мен қауіп факторлары бойынша зерттеу жүргізу және оларды қорғау» үшін қаржылық және кәсіби көмек көрсетті.

Қазақстандағы суицидтер мен суицидке оқталу саласындағы таралуды, негізгі себептері мен тәуекел факторларын және қорғаныс факторларын талдау маңызды фактор болып табылады. Суицидтік мінез-құлық оның барлық аспектілерінде зерттелді, соның ішінде суицидтік ойлар, суицидке оқталулар және аяқталған суицидтер, осы мінез-құлыққа байланысты әлеуметтік-демографиялық және психопатологиялық сипаттамаларды анықтау және алдын алу шаралары арқылы шешілуі керек тәуекел факторлары мен қорғаныс факторларын анықтау.

Кәмелетке толмағандар арасындағы суицидтерді есепке алу бойынша статистикалық деректердің толықтығы мен дұрыстығын қамтамасыз ету мақсатында Қазақстан Республикасы Бас прокурорының «Қылмыстық құқық бұзушылықтар туралы арызды, хабарды немесе баянатты қабылдау және тіркеу, сондай-ақ Сотқа дейінгі тергеп-тексерулердің бірыңғай тізілімін жүргізу қағидаларын бекіту туралы» № 89 Бұйрығын бекітті.

Көптеген жылдар бойы суицид құбылысы шетелдік және отандық суицидолог ғалымдардың зерттеу нысаны болып табылады.

Даму деңгейі жоғары елдердің барлығы дерлік адамдардың суицидтік көңіл-күйімен күресу үшін белсенділердің сенім телефондарын құруынан бастап, суицидке қарсы профилактикалық шаралардың толық кешенін қамтитын ұлттық стратегияларды енгізуге дейін жеткілікті күш салуда.

Қазақстан Республикасының құқық қорғау органдары өз-өзіне қол жұмсауды елдің негізінен жас тұрғындарына әсер ететін қоғамдық денсаулық сақтаудың күрделі проблемасы деп қарастырады. ЮНИСЕФ Қазақстан Республикасының Денсаулық сақтау министрлігімен тығыз ынтымақтастықта «Қазақстанда суицидтер мен суицид әрекеттерінің таралуы, негізгі себептері мен қауіп факторлары бойынша зерттеу жүргізу және оларды қорғау» үшін қаржылық және кәсіби көмек көрсетті.

Қазақстандағы суицидтер мен суицидке оқталуды, негізгі себептері мен тәуекел факторларын және қорғаныс факторларын талдау көптеген қылмыстылықтың алдын алу болып табылады. Суицидтік мінез-құлық оның барлық аспектілерінде зерттелуді қажет етеді. Жалпы, суицидтік ойлар, суицидке оқталулар және аяқталған суицидтер, осы мінез-құлыққа

байланысты әлеуметтік-демографиялық және психопатологиялық сипаттамаларды анықтау және алдын алу шаралары арқылы шешілуі керек.

Осы жұмыс шеңберінде халықаралық сарапшылар тобы тартылып, ЮНИСЕФ, Денсаулық сақтау министрлігімен, ҚР ДСМ жанындағы Республикалық психиатрия, психотерапия және наркология ғылыми-практикалық орталығымен, жергілікті билік органдарымен және азаматтық қоғам ұйымдарымен тығыз ынтымақтастықта Жергілікті зерттеу тобы құрылды. Бұл команда зерттеу әдістемесін аяқтау, жергілікті ресурстардың қамту аймақтары мен қажеттіліктерін анықтау, кіші жобалардың, зерттеулердің әрқайсысы бойынша барлық іс-шараларды жүзеге асыру (мысалы, отбасылармен және мектептермен байланыс орнату, сұхбаттар мен сауалнамалар жүргізу және т.б.) бойынша жұмыс жасады. Зерттеудің үш кіші жобасы мыналарды қамтыды:

1) Қазақстан Республикасының 5 облысында психологиялық аутопсия әдістемесі негізінде аяқталған суицид жағдайларын есепке алу және талдау жүйесін әзірлеу;

2) Шығыс Қазақстан облысында суицидке оқталудың эпидемиологиялық мониторингі жүйесін белгілеу;

3) Шығыс Қазақстан облысында суицидтік ойлаумен және суицидке оқталумен ұштасатын тәуекел факторлары мен таралуын бағалауды қамтиды.

Қазақстан Республикасының аумағында қабылданған ұйымдастырушылық-практикалық шаралар балалар арасындағы суицид жағдайларын дұрыс тіркеуге және олардың арасындағы суицидтік мінез-құлықтың алдын алуға қатысты неғұрлым өткір проблемалық мәселелерді шешуге мүмкіндік берді.

Атап айтқанда, «Бұқаралық ақпарат құралдары туралы» Заңға ақпараттарды тарату мәселесіне қатысты, оның ішінде ойын түрінде болса да өзіне-өзі қол жұмсауды насихаттайтын ақпараттарға қатаң тыйым салып, кейбір интернет-сайттарға кіруді бұғаттауға мүмкіндік беретін нормалармен толықтырылды.

«Балаларды денсаулығы мен дамуына зиян келтіретін ақпараттан қорғау туралы» және «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне ақпарат және коммуникациялар мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Заңдарға өзгерістер енгізілді.

Сонымен, балаларды өз өміріне қауіп төндіретін әрекеттерді жасауға, сондай-ақ суицидке итермелейтін қатыгездік пен зорлық-зомбылыққа негізделген ақпараттық өнімдерге тыйым салу қарастырылған, онда порнографиялық сипаттағы көріністер де бар.

Кәмелетке толмағандар арасындағы суицидтерді есепке алу бойынша статистикалық деректердің толықтығы мен дұрыстығын қамтамасыз ету мақсатында Қазақстан Республикасы Бас прокурорының 2014 жылғы 19 қыркүйектегі «Қылмыстық құқық бұзушылықтар туралы арызды, хабарды немесе баянатты қабылдау және тіркеу, сондай-ақ Сотқа дейінгі тергеп-

тексерулердің бірыңғай тізілімін жүргізу қағидаларын бекіту туралы» № 89 Бұйрығын бекітті.

Қағидалар кәмелетке толмағандар жасаған суицидтер мен оларға жасалған әрекеттерді есепке алу бойынша электрондық есепке алу құжаттарын қалыптастыруды көздейді.

Бұл есеп суицид немесе оның әрекетін жасаған балалардың саны туралы деректерді ғана емес, сонымен қатар суицидтік мінез-құлыққа дейінгі факторларды, жасалу орны мен әдісін және т. б. көрсете отырып, жасына, жынысына байланысты мәліметтерді көруге мүмкіндік береді.

2023 жылдың 12 айында 861 суицидтік іс-әрекет жасау фактісі тіркелді, бұл 2022 жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда 27,7% - ға артық (674), оның ішінде 278 (308) аяқталған суицидтер және 583 (366) суицидтік әрекеттер.

Ауыр материалдық жағдайға және жалғыздық сезіміне байланысты суицидтер мен әрекеттердің аз ғана бөлігі жасалғанына қарамастан, зардап шеккендердің әлеуметтік тұрақсыздығы көбінесе алдыңғы фактор болып табылады деп болжауға болады.

Талдау көрсеткендей, 2022 жылдың 12 айында суицидтік мінез-құлыққа дейінгі факторлар мыналар болды:

- бас тарту сезімімен жалғыздық - 55 жағдай;
- ауыр материалдық жағдай-55;
- қолайсыз тұрғын үй жағдайлары-16;
- туыстарымен жанжалды қатынастар-45;
- жұбайымен жанжалды қарым-қатынас-41;
- ата-аналармен жанжалды қарым-қатынас-13;
- оқу (жұмыс) орны бойынша жанжалды қатынастар-1;
- отбасылық қатынастардың үзілуі-37;
- қажетсіз жүктілік-1;
- ауыр аурулар - 27;
- жақын адамын жоғалтуы (қайтыс болуы) - 10;
- әлеуметтік мәртебесін жоғалту-2;
- жазадан, ұяттан қорқу (қылмыстық жауапкершілік) - 1;
- анықталмаған – 160;
- басқалары-502.

Суицидке байланысты тоқтатылған қылмыстық істерді талдау осы санаттағы қылмыстық істерді тергеу кезінде тергеушілердің белгілі бір жеңілдігін көрсетті. Егер кәмелетке толмаған адамдардың өз-өзіне қол жұмсауын тергеу кезінде ішкі істер органдары қылмыстық істердің толықтығын, жан-жақтылығын және объективтілігін қамтамасыз етсе, онда істердің осындай санатын, бірақ ересектерге қатысты тергеушілер тергеуге ресми түрде жақындайды.

Әрбір суицид әрқашан деструктивті әсерге ие, бірақ жас өмір күтпеген жерден үзілгенде, эмоционалды күйзеліс көбінесе одан да көп болады. Адамның балалық шақтан ересек жасқа ауысу кезеңінде жасөспірімдер өмір

салты мен мінез-құлық үлгісіне қатысты таңдау жасайды, бұл олардың қазіргі және болашақ әл-ауқаты мен денсаулығына әсер етеді. Денсаулық үшін дұрыс таңдалмаған көптеген мінез-құлық сызықтары жасөспірім кезінде пайда болады және ересек жаста жалғасады, салдары олардың денсаулығы мен психикалық жағдайына қысқа теріс, кейде ұзақ әсер етеді. Осы өтпелі кезеңнің маңыздылығын ескере отырып, жасөспірімдер мен жастардың психикалық денсаулығы мен әл-ауқатын тұрақты түрде бағалау және суицидтік мінез-құлық қаупі бар адамдарға қатысты іс-шараларды жүргізу және бағалау қажет.

Осыған байланысты, суицид деңгейі жоғары көптеген шет елдерде және отандық елдерде суицидтің алдын алу бойынша тиімді бағдарламалар әзірленуде және қолданылады, олар суицид жағдайларының санын сәтті азайтады.

Өз-өзіне қол жұмсау санының одан әрі өсуіне жол бермеу үшін адамдарға, ең болмағанда, ауызша кеңес беру деңгейінде алдын-ала көмек пен қолдау көрсету қажет. Алдын алу әдістерін қолданудың үлкен тиімділігі үшін біздің еліміздің заңнамасын үнемі жаңғырту және халықты емдеу үшін ғана емес, сонымен бірге адамдарды суицидке итермелейтін себептерді анықтау үшін, мүмкіндігінше оларды жою үшін халықаралық бағдарламаларға жүгіну қажет.

Суицидтің алдын алудың негізгі буыны-суицидтің алдын алу жөніндегі ұлттық бағдарламаның құрамдас бөлігі болуы тиіс анонимді «сенім телефоны» телефон қызметі. Телефон қызметінің мақсаты-өмірлік қиын жағдайға тап болған және өзін-өзі өлтіру туралы ойлайтын әрбір адамға дос ретінде көмек көрсетуге дайын, абонентке кездескен қиын жағдайды жеңуге көмектесетін маманмен телефон қоңырауын ұсыну мүмкіндігі. Халыққа «сенім телефондарының» болуы туралы үнемі хабарланады, бірақ бұл ретте суицид туралы ақпаратта айтылмайды, тек «қиын жағдайға тап болған адамдарға көмек» көрсетілетіні хабарланады.

Қорытындылай келе, Қазақстан Республикасының Үкіметі өз-өзіне қол жұмсауды елдің негізінен жас тұрғындарына әсер ететін және онымен күресу бойынша белгілі бір жұмыс жүргізетін қоғамдық денсаулық сақтаудың маңызды проблемасы деп таниды. Сонымен қатар, бұл жұмыс біздің еліміздің заңнамасында да, әр адамның осы мәселеге мәдени және жеке көзқарасында да кейбір өзгерістер мен толықтыруларды қажет етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы
[//https://www.akorda.kz/ru/official_documents/constitution](https://www.akorda.kz/ru/official_documents/constitution)
2. Дюркгейм Э. Самоубийство: Социологический этюд/Пер, с фр. с сокр.; Под ред. В. А. Базарова. - М.: Мысль, 1994.- с. 399;
3. Предотвращение самоубийств: глобальный императив. – Женева: Всемирная организация здравоохранения, 2014. – С. 84–95.;

4. Психическое здоровье: новое понимание, новая надежда : доклад о состоянии здравоохранения в мире (2001). – Женева, 2002.;

5. ҚР Қылмыстық Кодексі 3 шілде 2014 жыл № 226-V ЗРК, 17.03.2023 жылғы өзгертулерімен және толықтыруларымен// <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226#z293>

6. Адамның өмірі мен денсаулығына қарсы кейбір қылмыстық құқық бұзушылықтарды саралау туралы Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2007 жылғы 11 мамырдағы N 1 Нормативтік қаулысы// <https://www.sud.gov.kz/rus/legislation/CAT01/79692/2007>

7. Эльмурзаев Д.И. Уголовная ответственность за доведение до самоубийства: дис. канд. юрид. наук. М., 2004.

8. Алиев И.А. Актуальные проблемы суицидологии. Баку: Элм, 2007. - 118 с.

9. Малиновский А.А. Сравнительное уголовное право. М.: Юрлитинформ, 2014. -196 с.

10. Крылова Н.Е. Группы смерти и подростковый суицид: уголовно-правовые аспекты // Уголовное право. № 4, 2016. С. 46-53

УДК 343

Маратова Айгерим Маратовна

*магистрант I курса кафедры уголовно-правовых дисциплин
Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева*

РОЛЬ СУДЕБНО-БИОЛОГИЧЕСКОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ В СИСТЕМЕ ДОКАЗАТЕЛЬСТВ

Аннотация. В статье рассматривается важность судебно-биологической экспертизы в правовой системе. Обсуждаются методы и принципы судебно-биологической экспертизы, ее роль в расследовании насильственных уголовных преступлений, а также в эффективной поисково-познавательной деятельности. Статья также охватывает технологические инновации и перспективы развития данной области.

Ключевые слова: система доказательств, поисково-познавательная деятельность, специальные знания, насильственные уголовные правонарушения, анализ биологических образцов.

На сегодняшний день в судебно-биологических отделениях государственных судебно-экспертных учреждений Республики Казахстан, эксперты при проведении экспертизы материальных доказательств широко используют различные методы, что обеспечивает решение разнообразных задач, выдвигаемых следствием. Разработанные биологами-экспертами алгоритмы исследования материальных доказательств успешно демонстрируют свою эффективность и практичность.